
Liability of Online Platforms for Violating Information Privacy by users; A Comparative Study Among Iran, the United States and the European Union

By: Abolfazl Hesam, Ph.D. [✉], Mohammad Modibo Joni, Ph.D. *,
Hossein Miri, Ph.D. ** & Saleh Yamrali, Ph.D. ***

Abstract:

Online platforms play an important role in the lives of today's communities and have many benefits. However, the special features of these platforms have exacerbated the possibility of some problems occurring in such an environment. Users in cyberspace can remain anonymous, so can violate the users' privacy. There is no doubt that in such circumstances, the violate user has civil liability. But, can online platforms also be held responsible for creating an environment that facilitates the violation of users' rights? The present article tries to study the civil liability of platforms for violating the privacy of others by their users in three legal systems of the United States, Europe and Iran, using the documentary method and in a comparative manner. The findings showed that based both the US and European legal systems, except in exceptional cases, online platforms are not liable for privacy breaches by users. Considering the emphasis on the principle of personal responsibility and the existence of the rule of direct liability on the premise of community due to loss, In the Iranian legal system it is not possible to impose liability on online platforms due to violation of privacy of information by users. However, it seems that the provisions of the "Draft Law on the Protection of Users' Rights in Cyberspace", which aims to make online platforms responsible and protect users, and emphasizes the protection of privacy in this space, from this perspective, it is differ from American and European law systems.

Keywords: Responsibility, Privacy, Information, Online Platform, Violation, User

✉ Private Law, Islamic Azad Uni., Al-Mustafa International University, Golestan Branch, Iran
Email:hesam.abolfazl@gmail.com

* Assistant Prof. In Private Law, Al-Mustafa International University, Golestan Branch

** Assistant Prof. In International Law, Islamic Azad Uni., Gonbad Kavous, Iran

*** Assistant Prof. In Private Law, Gonbad Kavous Uni., Iran

مسئولیت مدنی پلتفرم‌های آنلاین ناشی از نقض حریم خصوصی اطلاعاتی از سوی کاربران؛

مطالعه تطبیقی در ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا

ابوالفضل حسام[✉]، محمد مدیبو جونی^{*}، حسین میری^{**}، صالح یمرلی^{***}

چکیده

پلتفرم‌های آنلاین نقش مهمی در زندگی جوامع کنونی ایفا می‌کنند و از مزایای زیادی برخوردارند. با این همه، ویژگی‌های خاص این پلتفرم‌ها امکان بروز برخی خطاها را در چنین فضایی تشدید کرده است. کاربران در فضای مجازی می‌توانند گمنام یا ناشناخته باقی بمانند و با سوءاستفاده از این وضعیت، اقدام به نقض حقوق دیگران از جمله حق بر حریم خصوصی کنند. تردیدی نیست که با چنین فرضی، کاربر ناقض واجد مسئولیت مدنی است، اما آیا می‌توان پلتفرم‌های آنلاین را نیز به سبب ایجاد فضای تسهیل‌کننده نقض، مسئول دانست؟ در مقاله حاضر، تلاش شده است با استفاده از روش اسنادی و به شیوه تطبیقی، مسئولیت مدنی پلتفرم‌ها در قبال نقض حریم خصوصی دیگران از سوی کاربرانشان در سه نظام حقوقی آمریکا، اروپا و ایران مورد مطالعه قرار گیرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اصل اولیه در هر دو نظام حقوقی آمریکا و اروپا، جز در موارد استثنایی، مسئولیت نداشتن پلتفرم‌های آنلاین در قبال نقض حریم خصوصی از سوی کاربران است. در نظام حقوقی ایران، با عنایت به تأکید بر اصل شخصی بودن مسئولیت و نیز وجود قاعده مسئولیت مباشر در فرض اجتماع با سبب در ورود زیان، امکان تحمیل مسئولیت بر پلتفرم‌های آنلاین به سبب نقض حریم خصوصی اطلاعاتی از سوی کاربران وجود ندارد اما به نظر می‌رسد که مفاد «طرح قانون صیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی» که با هدف مسئولیت‌پذیر کردن پلتفرم‌های آنلاین و حمایت از کاربران، تدوین شده و بر حراست از حریم خصوصی افراد در این فضا تأکید دارد، از این منظر با نظام‌های حقوقی آمریکا و اروپا متفاوت است.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت، حریم خصوصی، اطلاعات، پلتفرم آنلاین، نقض، کاربر

✉ نویسنده مسئول: دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران - گروه معارف اسلامی و حقوق جامعه‌المصطفی (ص) العالمیه نمایندگی گلستان، ایران

Email: hesam.abolfazl@gmail.com

* دکتری حقوق خصوصی، استادیار گروه معارف اسلامی و حقوق جامعه‌المصطفی (ص) العالمیه نمایندگی گلستان

** دکتری حقوق بین‌الملل، استادیار گروه حقوق، واحد گنبد کاووس، دانشگاه آزاد اسلامی، گنبد کاووس، ایران

*** دکتری حقوق خصوصی، استادیار گروه الهیات، دانشگاه گنبد کاووس، گلستان، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۷/۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۳/۳۰

DOI: 10.22082/CR.2021.530918.2202

DOR: 20.1001.1.25382977.1400.28.107.3.6

مقدمه

اینترنت که به‌عنوان یک پدیده منحصر به فرد، ابزار ارتباطات آنلاین است، از زمان پیدایش، حجم زیادی از ارتباطات جهانی را به خود اختصاص داده است؛ اما به همان اندازه که میزان استفاده از اینترنت افزایش یافته، ارتکاب اعمال زیان‌بار نیز در این فضا، گسترش پیدا کرده است. تقریباً ۱۸ درصد از آمریکایی‌ها شخصاً آزار آنلاین را تجربه کرده‌اند (دوگان^۱، ۲۰۱۷) و در این میان، ۶۲ درصد از آنها این مسئله را یک معضل بزرگ دانسته‌اند. در آلمان این آمار به ۸ درصد رسیده است و از میان این ۸ درصد، ۴۰ درصد با رفتارهای زیان‌بار آنلاین مواجه شده‌اند (گجگ^۲ و همکاران، ۲۰۱۹).

پلتفرم‌ها با وجود مزایای متعدد، ابزار تسهیل وقوع اعمال زیان‌بار از سوی کاربران هستند. این اعمال زیان‌بار خطراتی را برای افراد و جامعه در پی دارند و مستلزم مدیریت‌اند. به سبب برخورداری از مزایای متعدد، حذف و انکار کلی این پلتفرم‌ها نمی‌تواند راه درستی برای مدیریت آنها باشد. توصیه به حضور نیافتن افراد در این محیط نیز نمی‌تواند راه‌حل باشد چون درست مانند این است که گفته شود افراد برای اینکه مورد سوءاستفاده قرار نگیرند، از حضور در اجتماع اجتناب کنند؛ به این ترتیب، باید در پی راهکاری برآمد که در عین توجه به اقتضائات پلتفرم‌های آنلاین، حقوق افراد و جامعه را نیز مطمئن نظر قرار دهد. در نظام‌های حقوقی مختلف به همین شیوه عمل شده است. بررسی نظام‌های حقوقی آمریکا نشان می‌دهد که اصل نخستین را با عنایت به مزایای متعدد پلتفرم‌های آنلاین، بر مصونیت پلتفرم‌ها در قبال اعمال زیان‌بار کاربران قرار داده‌اند، یعنی تا زمانی که پلتفرم‌ها، حسن‌نیت دارند و خلاف آن اثبات نشده، در منطقه امنی فعالیت می‌کنند که از گزند قانون در امان است. در حقوق ایران نیز با توجه به اصل شخصی بودن مسئولیت که در مقررات ناظر بر فعالیت‌های اینترنتی نیز انعکاس یافته است، مصونیت پلتفرم‌های آنلاین در قبال حریم خصوصی از سوی کاربران قابل استنباط است. اما چون مبنای این مصونیت با مبنای موجود در آمریکا و اروپا تفاوت دارد، در تفسیر مسائل پیرامون مسئولیت پلتفرم‌های آنلاین در این نظام‌های حقوقی، نتایج مختلفی به دست خواهد آمد. با توجه به قلمرو گسترده استفاده افراد مختلف از فضای مجازی و بالا رفتن احتمال نقض حریم خصوصی دیگران در این فضا به‌ویژه پلتفرم‌های آنلاین، بررسی مسئولیت مدنی پلتفرم‌های آنلاین ناشی از نقض حریم خصوصی اطلاعاتی افراد، امری ضروری تلقی می‌شود. اهمیت این

1. Duggan

2. Geschke

بررسی نیز از آن روست که یافته‌های حاصل از آن می‌تواند به غنای ادبیات حاکم بر موضوع بیفزاید و یاریگر نظام قضایی در تبیین مسئولیت مدنی در این حوزه باشد. بی‌توجهی به مسئولیت مدنی پلتفرم‌های آنلاین نیز به نوبه خود می‌تواند بی‌سامانی در مدیریت و کنترل چنین پلتفرم‌هایی را به دنبال داشته باشد. مسئله اصلی پژوهش حاضر، چگونگی مسئولیت پلتفرم‌های آنلاین در قبال نقض حریم خصوصی اطلاعاتی کاربرانشان در نظام‌های حقوقی آمریکا، اروپا و ایران است؟ در تلاش برای پاسخ به این مسئله اساسی، در ادامه، ابتدا مفهوم و ماهیت پلتفرم‌های آنلاین و دیگر مفاهیم لازم، مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس به‌ترتیب، نظام حقوقی اروپا، آمریکا و در نهایت ایران، توصیف و تحلیل می‌شود.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

Table 1. Research background

نویسنده	نتایج
عبدی‌پور (۱۳۹۴)	یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که حقوق مسئولیت مدنی در اجتناب از اصول بنیادینی همچون آزادی بیان و اطلاعات نتوانسته است همه مسائل راجع به نقض حریم خصوصی اطلاعاتی را پوشش دهد و برای رسیدن به راه‌حل‌های مطلوب، نیازمند توسعه در این زمینه است.
جعفری و رهبرپور (۱۳۹۶)	در این پژوهش اثبات شده است که نقض حریم خصوصی داده‌ها دارای شرایط حکمی مسئولیت مدنی است و نمی‌توان با طرح مرگ حریم خصوصی داده‌ها، مسئولیت را سالبه به انتفای موضوع دانست و خسارت‌های ناشی از نقض حریم خصوصی اغلب جنبه معنوی دارند.
نوروزی و ربانی موسویان (۱۴۰۰)	یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مبنای مسئولیت برای شخص خاطی در حقوق ما به‌طور عمد «تقصیر» و در برخی موارد، نظریه خطر است و نقض‌کننده حق حریم خصوصی شهروندی در فضای مجازی، ملزم است خسارت وارده را جبران کند. قواعد عمومی مسئولیت مدنی بر فضای مجازی نیز حاکم است. همچنین از منظر موازین فقهی، مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی، ثابت و قابل انطباق با مصادیق روز، از جمله فضای مجازی و مبتنی بر برخی قواعد فقهی و احکام تکلیفی دال بر حرمت ورود به حریم خصوصی دیگران و افشا و انتشار اطلاعات و اسرار افراد بدون اذن از جانب آنها است.
نعمتی و صادقی نشاط (۱۳۹۶)	حریم خصوصی فضای سایبر که از جنس اطلاعات است، به شیوه‌های مختلف از جمله نفوذ به سیستم رایانه‌ای اشخاص، استفاده از روش‌های فریب، وب‌سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی نقض می‌شود. نقض امنیت داده موجب مسئولیت کیفری و مدنی است و واسطه‌های الکترونیک در تحقق این نقض، نقش مؤثری دارند.
ریواریا (۲۰۲۱)	به‌رغم افزایش گسترده اطلاعات در جامعه، افراد توقع دارند که از حریم خصوصی آنان در محیط مجازی حراست شود.

چارچوب نظری پژوهش ۱. مفهوم حریم خصوصی

«حریم» عبارت از اموری است که انسان از آن دفاع می‌کند، در مقام حمایت از آن بر می‌خیزد. این واژه همچنین به معنای حرمت و آبروی مردم و... به کار رفته است. «حریم» از حرمت به معنای منع است همین دلیل تعرض دیگران به حق صاحب حریم، ممنوع است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸: ۱۶۵۳). البته واژه حریم برای غیر از انسان و در ارتباط با اموال نیز به کار رفته است. واژه «خصوصی» به معنای ویژه و اختصاصی در زبان عربی استعمال شده است. با وجود پیشینه گسترده این بحث، می‌توان گفت که واژه حریم خصوصی از قدمت زیادی برخوردار نیست؛ به عبارت دیگر، نباید به دنبال تعریف این واژه در سنت فقهی - حقوقی گشت، اگرچه مفاهیم و مصادیق متعدد و هماهنگی در این خصوص وجود دارد. حقوقدانان نیز تعاریف متعددی از حریم خصوصی ارائه داده‌اند که برخی از آنها عبارت‌اند از: حق بر تنها ماندن؛ - دسترسی محدود دیگران به انسان و توانایی ایجاد مانع در برابر دسترسی ناخواسته و ناخوانده به انسان؛ - محرمانگی و پنهان ساختن برخی امور از دیگران؛ - کنترل بر اطلاعات شخصی؛ - حمایت از شخصیت و کرامت؛ - حق بر عالم صمیمیت و کرامت انسان‌ها (فورد^۱، ۲۰۰۰: ۱۶۲۹).

همچنین در تعریفی جامع، «حریم خصوصی، قلمرو زندگی هر فرد دانسته شده است که نوعاً یا عرفاً و یا با اعلان قبلی، انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن قلمرو دسترسی نداشته باشند یا به آن قلمرو وارد نشوند یا به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکنند یا به هر صورت دیگری وی را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهند» (انصاری، ۱۳۸۷: ۱۳۴). آیین‌نامه اجرایی قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، حریم خصوصی را قلمرویی از زندگی شخصی فرد معرفی کرده است که انتظار دارد دیگران بدون رضایت یا اعلام قبلی وی یا به حکم قانون یا مراجع قضایی آن را نقض نکنند؛ از قبیل حریم جسمانی، وارد شدن، نظاره کردن، شنود و دسترسی اطلاعات شخصی فرد از طریق رایانه، تلفن همراه، نامه، منزل مسکونی، خودرو و آن قسمت از مکان‌های اجاره شده خصوصی نظیر هتل و کشتی همچنین آنچه حسب قانون، فعالیت حرفه‌ای خصوصی هر شخص حقیقی و حقوقی محسوب می‌شود؛ از قبیل اسناد تجاری و اختراعات و اکتشافات.

1. Foord

در بند ۱۲ از ماده ۱۵ لایحه نظام جامع رسانه‌های همگانی که در مجلس شورای اسلامی در حال بررسی است نیز همین تعریف از حریم خصوصی ارائه شده است.

۲. مفهوم و قلمرو حریم خصوصی اطلاعاتی

به هر نوع داده از جمله صوت، تصویر، فیلم، نوشته، نشانه، نقشه، عداد و یا ترکیبی از اینها که در اسناد مندرج باشد یا به صورت نرم‌افزاری ذخیره و یا با هر وسیله دیگری ضبط شده باشد، اطلاعات می‌گویند. به اطلاعات مرتبط با هویت، احوال شخصی، وضعیت فردی، عقاید و باورها، پست الکترونیکی، عکس و فیلم و صوت و تصویر و عادات رفتاری و فردی از قبیل نام و نام خانوادگی، محل و تاریخ تولد، ازدواج، طلاق، مشخصات همسر، والدین و فرزندان، نسبت خانوادگی، ناراحتی‌های جسمی و روحی، شماره حساب بانکی و رمز عبور، محل کار یا سکونت و همچنین اطلاعات شخصی مربوط به انجام امور تجاری، شغلی، تحصیلی، مالی، آموزشی، اداری، پزشکی و حقوقی اطلاعات شخصی گفته می‌شود (ماده ۱، آیین‌نامه اجرایی قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات). قواعد حاکم بر نحوه پردازش داده‌ها و اطلاعات مربوط به اشخاص را حریم خصوصی اطلاعاتی می‌نامند (نوری و نخجوان، ۱۳۸۳: ۳۴).

بنابر اصول حمایت از داده‌ها، کلیه اطلاعات شخصی نظیر اطلاعات پزشکی هر فرد، اطلاعات مالی، دولتی و... باید تحت قواعد مربوط به حمایت داده پردازش شوند و هرگونه تخلف از قواعد مزبور، منزله نقض حریم اطلاعاتی اشخاص تلقی می‌شود (صادقی، ۱۳۸۸: ۱۱۷). قانون تجارت الکترونیکی ایران مصوب ۱۳۸۴ با اینکه به صراحت حریم خصوصی را تعریف نکرده، با بیان قواعد مربوط به بحث حمایت داده‌ها در قالب مواد مختلف مانند حمایت از داده‌های حساس (ماده ۵۸)، شرایط ذخیره، پردازش و توزیع داده‌ها با رضایت شخص (ماده ۵۹) و حمایت از داده‌های مربوط به سوابق پزشکی و بهداشتی (ماده ۶۰)، سعی در حمایت از حریم خصوصی از طریق برشمردن مصادیق آن داشته است. در بند ۱۱ از ماده ۱۵ لایحه نظام جامع رسانه‌های همگانی، اطلاعات شخصی شامل این موارد است: شماره ملی، نشانی و کدپستی محل سکونت و کار، اطلاعات مالی و بانکی، شماره تماس، اسرار خانوادگی، وضعیت جسمی و روانی غیر آشکار و همچنین اطلاعات مربوط به اعتقادات ابراز نشده، مگر به حکم قانون یا مرجع قضایی یا اخذ رضایت صریح کتبی و پیشین از صاحبان آن.

۳. مفهوم، ماهیت و مصادیق پلتفرم آنلاین

در فرهنگ‌های لغت، پلتفرم به معنای سکو یا برآمدگی موجود در جایی مسطح آمده که به‌طور معمول، از چوب ساخته می‌شود و مردم هنگام گوش دادن به سخنرانی یا اجرا بر روی آن می‌ایستند. برآمدگی موجود در سطحی صاف از زمین، فضا و محل گفتگو یا بحث و برنامه‌های سیاسی اعلام‌شده از سوی نامزدهای سیاسی، از دیگر معانی این واژه است.

آنلاین نیز در لغت به معنای متصل شدن به رایانه‌های دیگر، قابل دسترس بودن از طریق اینترنت، استفاده از رایانه برای ارتباط با رایانه‌ای دیگر یا اتصال یک رایانه به چند رایانه است.

با این تعاریف، مفهوم ترکیب «پلتفرم آنلاین» تا حدی روشن می‌شود؛ محل و فضایی مبتنی بر رایانه‌های متصل به یکدیگر (اینترنت)؛ شامل هر فضایی که استفاده از آن مستلزم وجود اتصال اینترنتی باشد. برای مثال، لازمه استفاده از موتورهای جستجوی گوگل و یاهو یا اپلیکیشن‌هایی مانند اسنپ، تسی، اوبر، دیوار و خدمات اشتراک‌گذاری ویدئو ... اینترنت است و براین اساس، این مصادیق، پلتفرم‌های آنلاین محسوب می‌شوند.

اقتصاددانان با تأکید بر جنبه بازاری پلتفرم‌های آنلاین، تعریفی مشابه ارائه داده‌اند؛ پلتفرم‌ها، تسهیل‌کنندگان مبادله میان انواع مختلف مصرف‌کنندگانی هستند که در صورت نبود این پلتفرم‌ها، مبادله میان‌شان امکان‌پذیر نمی‌شود. پلتفرم‌ها، واسطه معامله بین کاربران مختلف اما وابسته به یکدیگر بر مبنای شبکه‌اند (راچت^۱ و تیرو^۲، ۲۰۰۳: ۱۰۲۹-۹۹۰ و راچت و تیرو^۱، ۲۰۰۶: ۶۶۷-۶۴۵ و ایوانس^۳ و همکاران، ۲۰۰۵).

سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۴، پلتفرم آنلاین را این‌گونه تعریف کرده است؛ پلتفرم آنلاین، خدماتی دیجیتال است که ارتباط (فعل و انفعال) بین دو یا چند کاربر مجزا و درعین حال، وابسته به دیگر کاربران را تسهیل می‌کند، درحالی‌که این کاربران از طریق اینترنت با هم در ارتباط هستند.

در نظام حقوقی ایران نیز معادل‌هایی برای این اصطلاح می‌توان یافت. در یک نگاه کلی، پلتفرم آنلاین زیرمجموعه رسانه‌های دیجیتال یا به‌موجب تعریف ارائه شده از رسانه دیجیتال در پورتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، رسانه‌هایی است که تبادل یا انتشار محتوا در آنها، تنها به کمک ابزارهای مجهز به پردازشگر دیجیتال میسر باشد، از جمله، رسانه‌های برخط مبتنی بر

1. Rochet
2. Tirole

3. Evans
4. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

شبکه (نظیر شبکه جهانی اینترنت)، خدمات مخابراتی SMS و MMS یا سایر اشکال شبکه‌های تبادل داده مانند بلوتوث و همچنین رسانه‌های مبتنی بر حامل‌های فیزیکی دیجیتال از قبیل بسته‌های نرم‌افزاری رسانه‌ای، بازی‌های رایانه‌ای و مانند آن.

واژه آنلاین در نظام حقوقی ایران، با عنوان «برخط» مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای نمونه در ماده ۶۶ قانون تجارت الکترونیکی، آمده است «به‌منظور حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان ... هر نوع نمایش بر خط (Online) علائم تجاری...».

مبانی حقوقی حاکم در اروپا

در اروپا، حمایت‌ها و مصونیت‌های خاصی برای پلتفرم‌های آنلاین پیش‌بینی شده است. دستورالعمل عمومی حمایت از داده ۲۰۱۸، دستورالعمل تجارت الکترونیک و اصل حقوقی آزادی بیان.

۱. دستورالعمل عمومی حمایت از داده ۲۰۱۸

دستورالعمل عمومی حمایت از داده^۱ اروپا عموماً در صورت برقرار بودن چهار شرط: شخصی بودن اطلاعات، پردازش، از سوی یک کنترل‌کننده و اصل سرزمینی بودن اجرا می‌شود.

پلتفرم‌های آنلاین همواره کنترل‌کننده‌های اطلاعات خصوصی افرادند و بر این مبنا با حصول شرط دیگر یعنی رعایت اصل سرزمینی بودن، مشمول مقررات دستورالعمل مزبور واقع می‌شوند.

بر اساس دستورالعمل‌های گروه کاری کمیسیون اروپایی^۲ در ارتباط با حفظ حریم خصوصی در اینترنت، کاربران پلتفرم‌های آنلاین دو حالت دارند؛ یا شخص ثالث محسوب می‌شود و یا آنکه در کنار پلتفرم‌ها، کنترل‌کننده قلمداد می‌گردند.

شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های آنلاین، از مصادیق بارز کنترل‌کننده‌های داده خصوصی منطبق با مقررات دستورالعمل عمومی حمایت از داده به حساب می‌آیند زیرا اهداف و ابزار پردازش اطلاعات مزبور را مشخص می‌کنند.^۳

چنانچه کاربر مشمول مقررات کنترل‌کنندگی باشد، به طور مشترک با پلتفرم آنلاین، واجد مسئولیت خواهد بود. اگر فعالیت کاربر مصداق استفاده شخصی و خانگی باشد، این مقررات صرفاً در خصوص پلتفرم آنلاین به اجرا

1. Data Protection Directive

2. European Commission

۳. مطابق بند ۷ ماده ۴ دستورالعمل مزبور، کنترل‌کننده عبارت است از شخص حقیقی یا حقوقی... که اهداف و ابزار پردازش اطلاعات را مشخص می‌سازد.

گذاشته می‌شود (تدلیس^۱، ۲۰۱۶). فرض اخیر مصداق بارز مسئولیت ناشی از فعل کاربر تلقی می‌شود.

نقض داده‌های خصوصی زمانی محقق می‌شود که عدم مقابله مقتضی و به‌موقع نسبت به آن، به خسارت فیزیکی، مادی یا غیرمادی به اشخاص حقیقی از قبیل از دست دادن کنترل بر روی داده‌های خطی یا تحدید حقوق، تبعیض، سرقت هویت یا کلاهبرداری، زیان مالی، آسیب به شهرت یا محرمانگی اطلاعاتی که به شکل حرفه‌ای محافظت شده‌اند، یا هرگونه زیان مالی یا اجتماعی منتهی شود؛ بنابراین، به‌محض اطلاع پلتفرم آنلاین از وقوع نقض، این امر باید به سرعت به آگاهی مقامات مربوط برسد تا تدابیر مقتضی اتخاذ شود، همان، بند، ۸۵^۲. جز در حالتی که وفق مقررات دستورالعمل مزبور، پلتفرم، دارای عذر موجه است، نباید در مسئولیت مدنی پلتفرم تردید به خود راه داد.

۲. شرایط مسئولیت

پردازش اطلاعات شخصی کاربران از طریق پلتفرم‌های آنلاین در صورت حصول برخی شرایط می‌تواند به مسئولیت پلتفرم‌ها منجر شود. برخلاف دستورالعمل تجارت الکترونیک اروپا که به‌موجب آن، پلتفرم‌های آنلاین از نوعی مصونیت ابتدایی برخوردارند، بر اساس دستورالعمل حمایت از داده، پلتفرم‌های آنلاین واجد برخی تکالیف هستند و در صورت انجام ندادن این تکالیف، مشمول مسئولیت ناشی از نقض حریم اطلاعاتی از سوی کاربران خواهند شد. مستفاد از ماده ۱۷ این دستورالعمل، پلتفرم آنلاین باید تدابیر فنی و سازمانی مناسب را برای حمایت از اطلاعات خصوصی در برابر تخریب اتفاقی یا غیرقانونی خسارت اتفاقی، تغییر، افشا و یا دسترسی بدون مجوز، به‌ویژه در جایی که پردازش شامل ارسال اطلاعات در شبکه بوده، اتخاذ کند. به‌موجب ماده ۲۳ همان دستورالعمل نیز هر فعل یا ترک فعل مغایر با این دستورالعمل که منتهی به بروز زیان شود، موجبات مسئولیت پلتفرم‌های آنلاین را فراهم می‌سازد. در این فرض، رفتار کاربر به همراه رفتار پلتفرم، به نقض حریم اطلاعاتی منتهی می‌شود و بنابراین، کاربر ناقض و پلتفرم آنلاین به‌طور مشترک در برابر صاحب حق واجد مسئولیت مدنی هستند (اودری^۳ و اسمیت^۴، ۲۰۲۱: ۵۲۹ و ون‌دراسلوت^۵، ۲۰۱۵: ۲۲۳).

۳. دستورالعمل تجارت الکترونیک

مستفاد از اصل مصونیت عمومی مقرر در ماده ۱۲ دستورالعمل تجارت الکترونیک، هرگاه سه شرط حاصل شود، پلتفرم آنلاین از مسئولیت ناشی از

1. Tadelis

2. Ibid, para, 85

3. Udrea

4. Smith

5. Van der Sloot

افعال کاربران مصون خواهد بود؛ (۱) پلتفرم ارسال اطلاعات را آغاز نکرده باشد؛ (۲) دریافت‌کننده اطلاعات ارسالی را تعیین نکرده باشد؛ (۳) پلتفرم، اطلاعات را گزینش یا اصلاح نکرده باشد (اودری و اسمیت، ۲۰۲۱: ۲۱۳).

علاوه بر این، مستنبط از ماده ۱۴ این دستورالعمل، پلتفرم آنلاین در صورت احراز شرایط زیر فاقد مسئولیت در قبال اطلاعات ذخیره شده از سوی کاربران خود نخواهد بود؛ (۱) پلتفرم علم حقیقی یا نوعی به ماهیت غیرقانونی فعالیت کاربر یا اطلاعات مزبور نداشته باشد و (۲) با فرض وجود چنین علمی، به سرعت اقدام به حذف اطلاعات مرقوم یا قطع دسترسی به چنین اطلاعاتی کرده باشد (اودری و اسمیت، ۲۰۲۱: ۲۱۳).

ممکن است اطلاعاتی که از سوی کاربر در پلتفرم ارسال یا ذخیره شده، متضمن نقض حریم خصوصی دیگری باشد. در این صورت، مسئله مسئولیت پلتفرم در قبال چنین امری قابل طرح است. بدیهی است هرگاه پلتفرم آنلاین مشمول قواعد یاد شده باشد، فاقد مسئولیت خواهد بود. این استدلال به‌ویژه از آن جهت قابل تأیید است که به‌موجب ماده ۱۵ از همان دستورالعمل، عرضه‌کنندگان خدمات اینترنتی، فاقد تکلیف ایجابی بررسی اطلاعات ارسالی یا ذخیره‌شده از سوی کاربران خود هستند. دیوان دادگستری اروپا نیز در یکی از آرای خود این امر را تأیید کرده است. این دادگاه در پرونده ای‌بی، اعلام کرد که صرف ذخیره اطلاعات کلی از سوی پلتفرم آنلاین ای‌بی که البته متضمن داده‌های غیرقانونی است، نمی‌تواند دستاویزی برای تحمیل مسئولیت بر ای‌بی باشد.

۴. اصل آزادی بیان

اشخاص حقوقی مانند پلتفرم‌های آنلاین نیز می‌توانند به اصل آزادی بیان استناد کنند. به‌موجب ماده ۱۰ کنوانسیون حقوق بشر اروپا، هر شخصی، بدون دخالت مراجع عمومی و بدون هیچ مرزی، از حق آزادی بیان برخوردار است. این حق شامل آزادی ابراز عقیده و دریافت و فهم اطلاعات و ایده‌هاست. البته این ماده مانع از آن نمی‌شود که دولت‌ها الزاماتی را برای صدور مجوز پخش رادیو تلویزیونی یا مؤسسات سینمایی مقرر کنند. به‌موجب رأی دیوان دادگستری و حقوق بشر اروپا^۱، این اصل علاوه بر ایده‌ها و اطلاعات مشروع، اطلاعات نامشروع را نیز در بر می‌گیرد؛ بنابراین، اگر کاربری با استفاده از امکان استوری در پلتفرم اینستاگرام، موجب هتک حریم خصوصی دیگری شود، اینستاگرام

1. European Court of Human Rights

می‌تواند با استناد به اصل آزادی بیان از مسئولیت احتمالی مبرا گردد (اودری و اسمیت، ۲۰۲۱: ۲۲۱).

باین‌حال، اصل آزادی بیان رسانه‌ها و کاربران آنها با اصل رعایت حریم خصوصی دیگران ممکن است در تزاخم باشد. در چنین وضعیتی، یافتن معیارهایی برای برقراری موازنه میان این دو حق از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. دیوان دادگستری اروپا در پرونده دلفی، معیارهای زیر را به همین منظور مقرر کرده است:

منافع عمومی، شهرت شخص موضوع پرونده، هدف گزارش، رفتار قبلی شخص موضوع پرونده روش دستیابی به اطلاعات و صحت آنها، محتوا، شکل و تبعات ناشی از نشر و شدت ضمانت اجرای تحمیلی بر شخص (دلفی/ استونیا، پارا، ۸۳). بنابراین، هرگاه کاربری با استفاده از پلتفرم‌های آنلاین مبادرت به هتک حریم خصوصی افراد کند، پلتفرم با استناد به اصل آزادی بیان مقرر در ماده کنوانسیون حقوق بشر اروپا، از مسئولیت مدنی معاف شود.

باوجوداینکه مطابق دستورالعمل مورد بحث در اروپا، به‌ظاهر پلتفرم‌های آنلاین واجد مسئولیت اولیه در نظارت بر عملکرد کاربران خود هستند، به‌موجب بند ۲۱ از مقدمه همان دستورالعمل، اعمال این قاعده نمی‌تواند به تخطی از مقررات مسئولیت مندرج در مواد ۱۲ تا ۱۵ دستورالعمل تجارت الکترونیک ۲۰۰۰ اروپا منجر شود. در برخی موارد، پلتفرم‌ها یا صرفاً نقش کانال عبور را دارند و اطلاعات را ذخیره می‌کنند و یا میزبانی شبکه را بر عهده می‌گیرند. در این موارد پلتفرم، فاقد مسئولیت است.

شرایط مسئولیت در امریکا

برخلاف اروپا که دارای مقرراتی جامع و منسجم در خصوص مسئولیت پلتفرم‌ها نسبت به نقض حریم خصوصی اطلاعاتی است، در امریکا، چنین مقرراتی وجود ندارد. اصول و قواعد حاکم بر مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی اطلاعاتی در قوانین، مقررات و دستورالعمل‌های پراکنده و متعدد فدرال و ایالتی گنجانده شده است.

۱. اصل

در حقوق امریکا، اصل کلی این است که پلتفرم‌ها به دلیل محتوای زیان‌بار کاربران مسئولیتی ندارند. این اصل عمومی در ماده ۲۳۰ قانون نزاکت

در ارتباطات ۱۹۹۶ آمریکا مورد تصریح قرار گرفته است؛ به موجب این ماده، «هیچ عرضه کننده ... خدمات کامپیوتری ارتباط متقابل، به عنوان ناشر یا گوینده اطلاعات تهیه شده توسط تهیه کننده محتوای اطلاعاتی دیگری محسوب نمی شود». بر این مبنا، پلتفرم‌های آنلاین، از مصونیتی کلی نسبت به اعمال زیان بار کاربران خود برخوردارند. این مصونیت منوط به آن است که پلتفرم صرفاً عرضه کننده خدمات ارتباطات متقابل باشد و چنانچه علاوه بر این، در تهیه محتوای اطلاعاتی نیز ایفای نقش کند، واجد مسئولیت خواهد بود. البته در فرض اخیر، مسئولیت پلتفرم ناشی از فعل شخصی خود است نه رفتار کاربران. مادامی که، پلتفرم، صرفاً نقش واسطه را ایفا می کند، در قبال محتوای زیان بار کاربران خود مسئولیتی ندارد.

اما وقتی خود پلتفرم در تولید محتوای غیرقانونی فعالیت می نماید، مشمول عنوان ناشر و گوینده و واجد مسئولیت شخصی خواهد بود. پلتفرم‌ها، به دلیل نقش واسطه‌ای خود و ارائه تسهیلات به کاربران، مشمول قاعده حقوقی «نیکوکار خوب»^۱ تلقی می شود، (سوانیان^۲، ۲۰۱۴: ۱۳۱) و به همین سبب، تا زمانی که حسن نیتشان محرز باشد یا خلاف آن به هر طریقی اثبات نشود، مصون از مسئولیت در قبال اعمال زیان بار کاربران هستند. مصونیت پلتفرم‌ها مبتنی بر ماده ۲۳۰ قانون فوق به حدی است که حتی اگر پلتفرم بعد از دریافت اختاریه حذف پست از آن قصور کند، بازهم دادگاه‌ها پلتفرم را مصون از مسئولیت می دانند.

در پرونده‌های آمریکا آنلاین^۳، مارک زاگربرگ و فیس بوک^۴ دادگاه به رغم احراز قصور پلتفرم آنلاین در حذف پست توهین آمیز کاربرش، با استناد به نص ماده مزبور، ادعای خواهان مبنی بر مسئولیت پلتفرم را رد کرد. در دعوا علیه پلتفرم مای اسپیس نیز با این استدلال که این پلتفرم در تأیید سن کاربر دچار تقصیر شده و در نتیجه، کاربر ۱۳ ساله خود را ۱۸ ساله جا زده، دادگاه با استناد به ماده ۲۳۰ قانون مرقوم، مای اسپیس را از مسئولیت مبرا دانست.^۵

همچنین مطابق این قانون، سایت‌های «قرار عاشقانه» نیز از مسئولیت ناشی از اعمال زیان بار کاربران مصون هستند. در پرونده مترواسپلش^۶، دادگاه با استناد به همان ماده، درخواست حکم به مسئولیت سایت قرار عاشقانه‌ای را که کاربری با ایجاد پروفایل جعلی در آن، به زیان یکی از افراد مشهور عمل کرده بود، مردود اعلام کرد.^۷

1. good samaritan 3. Zeran v. America Online, Inc., 129 F. 3d 327 - Court of Appeals, 4th Circuit 1997

2. Sevanian

4. Klayman v. Zuckerberg, 753 F. 3d 1354 - Court of Appeals, Dist. of Columbia Circuit 2014

5. Doe v. MySpace, Inc., 528 F.3d 413, 416 (5th Cir. 2008)

6. Metrosplash

7. Carafano v. Metrosplash.com, Inc., 339 F.3d 1119, 1121, 1125 (9th Cir. 2003)

۲. استثنا

با وجود ماده ۲۳۰ قانون نزاکت در ارتباطات، در صورت احراز برخی شروط، ممکن است پلتفرم‌ها مسئول اعمال زیان‌بار کاربران خود شناخته شوند. مطابق بند ۴ قسمتی از همان ماده، «هیچ چیزی در این ماده نباید به گونه‌ای تفسیر شود که اعمال قانون محرمانگی ارتباطات ۱۹۸۶ یا اصلاحات راجع به آن یا مقررات ایالتی مشابه را محدود کند».

در نظام حقوقی امریکا، بر مبنای نظریه مسئولیت مشارکتی و نیابتی، ممکن است مسئولیت بر کسی غیر از مباشر اصلی خطا تحمیل شود. گاه پلتفرم، قطع‌نظر از وجه واسطه‌ای در نشر محتوا، مرتکب تقصیری می‌شود که ضرر حاصل از محتوای نامشروع قابل انتساب به او نیز می‌گردد. (مسئولیت مشارکتی). در این مورد، مسئولیت پلتفرم، مبتنی بر تقصیر است (بویل^۱ و جنکینز^۲، ۲۰۱۸: ۵۱۹).

هرگاه به هر دلیلی، حسن‌نیت پلتفرم مخدوش شود یا عمل زیان‌بار به طریقی به پلتفرم نسبت داده شود یا به عبارت دیگر، عملکرد پلتفرم از حالت واسطه به ناشر یا گوینده تغییر یابد، مسئله شرکت در مسئولیت محقق می‌گردد. اثبات چنین مسئولیتی در عمل بسیار دشوار است چراکه مسئولیت مشارکتی، منوط به احراز تقصیر عمدی یا علم پلتفرم آنلاین به وقوع نقض حریم خصوصی است. با این همه، دست‌کم یک دادگاه در این زمینه حکم به مسئولیت مدنی واسطه‌ها داده است. دادگاه در این پرونده روزنامه‌ای را که به واسطه انتشار یک آگهی موجب تجاوز به حریم خصوصی دیگری شده بود، واجد مسئولیت مدنی تشخیص داد.

در میان قوانین فدرال، قانون حمایت از حریم خصوصی کودکان در محیط آنلاین نمونه مناسبی است که ممکن است به موجب آن، مشارکت در مسئولیت علیه پلتفرم آنلاین قابل استنباط باشد. در نظام حقوقی امریکا، قانون مزبور به همراه آئین‌نامه اجرایی کمیسیون تجارت فدرال، مجموعه مقررات حاکم بر دریافت و استفاده از اطلاعات کودکان است.

بهموجب این قانون و آیین‌نامه، اپراتورهای آنلاین نیز مانند پلتفرم‌های آنلاین از دریافت و استفاده از اطلاعات شخصی کودکان زیر ۱۳ سال بدون رضایت والدینشان منع شده‌اند. علاوه بر این، پلتفرم‌ها مکلف‌اند والدین کودکان را از سیاست‌های حریم خصوصی خود آگاه سازند.

1. Boyle
2. Jenkins

همچنین، پلتفرم‌های آنلاین تکلیف دارند در مواردی که اقدام به گردآوری اطلاعات شخصی کودکان می‌کنند، به شکل بارزی سیاست‌های حریم خصوصی خود را نمایش دهند. در صورت گردآوری اطلاعات از سوی پلتفرم‌ها نیز آنها ملزم شده‌اند که تدابیر متعارف را به منظور حفظ محرمانگی، امنیت و تمامیت این اطلاعات اتخاذ کنند.

هرگاه پلتفرم آنلاین، در خصوص الزامات خود دچار تقصیر شود، این سؤال قابل طرح است که آیا در صورت نقض حریم خصوصی داده‌های کودکان، می‌توان حکم به مسئولیت مشارکتی پلتفرم داد؟

مطابق قاعده عمومی احراز مسئولیت مشارکتی، چنانچه پلتفرم مقصر شناخته شود و این تقصیر نقشی اساسی در وقوع نقض داشته باشد، امکان تحمیل مسئولیت مشارکتی بر پلتفرم دور از ذهن نخواهد بود.

بررسی موضع حقوق ایران

قواعد مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ایران، مبتنی بر فقه امامیه به اتلاف و تسبیب قابل تقسیم است؛ در اتلاف تقصیر شرط نیست و صرف احراز رابطه سببیت برای اثبات مسئولیت کافی است. در مقابل، اصولاً مسئولیت ناشی از سببیت در ورود ضرر، منوط به احراز تقصیر شده است. ماهیت ضررهای ناشی از اعمال کاربران پلتفرم‌های آنلاین به گونه‌ای است که شمول قواعد تسبیب بر پلتفرم‌ها را به ذهن متبادر می‌سازد زیرا برای مثال، در جایی که شخصی با واسطه پلتفرم دیوار، اسنپ یا دیجی کالا، از سوی کاربر دیگری، مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرد، کاربری که سوءاستفاده کرده، مباشر ورود ضرر و پلتفرم دیوار، اسنپ یا دیجی کالا، سبب ورود ضرر تلقی می‌شوند؛ بنابراین، جز در فرضی که مرتکب تقصیر نگردند، فاقد مسئولیت خواهند بود. البته این استدلال ناظر بر فرض تحقق سببیت محض در ورود ضرر است و گرنه، چون وقتی کاربری با واسطه پلتفرم دیوار به کسی زیان می‌زند، اجتماع مباشر و سبب حاصل قاعده مسئولیت در فرض اجتماع مباشر و سبب حاکم است. حکم کلی مسئولیت در این زمینه، مقتبس از نظر مشهور و اجماعی در فقه امامیه، جز در صورت اقوی بودن سبب، اصل مسئولیت مباشر است. به همین سبب است که مسئولیت طرح شده در این آیین‌نامه‌ها، بازتابی از قواعد عمومی مسئولیت مدنی در حقوق ایران است و مطالعه برخی مواد آنها به خوبی حکایت از این امر

دارد. در مقدمه مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۰، شورای عالی انقلاب فرهنگی آمده است که این مقررات با تأکید بر برخی نکات اساسی از جمله مسئولیت حقوقی و مدنی افراد در قبال فعالیت‌های خود، تنظیم می‌شوند. تأکید بر اینکه مسئولیت مدنی افراد در فضای اینترنتی صرفاً در قبال فعالیت خود آنان خواهد بود، از همان ابتدا نشان می‌دهد که شورای عالی انقلاب فرهنگی ضمن پایبندی به اصول کلی مسئولیت مدنی در ایران، از جمله اصل شخصی بودن مسئولیت، به تصویب چنین ضوابطی همت گمارده است (نجفی و مدنی، ۱۳۹۹: ۴۷۵-۴۷۴).

علاوه بر این، در مواد مختلف آیین‌نامه موصوف به عدم مسئولیت رساها، به سبب تخلف کاربران اشاره شده است. به موجب ماده ۵-۳-۱ این آیین‌نامه، رسانه‌ها و کاربران، در قبال محتوایی که خود بر روی شبکه عرضه می‌کنند، مسئولیت دارند.

همچنین به موجب ماده ۵-۳-۴ آیین‌نامه واحدهای ارائه‌کننده خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت رسا ISP، مسئولیت رسا ISP در مورد دسترسی به اطلاعات عرضه‌شده از سوی دیگران محدود به ایجاد امکان و اعمال برقراری پلایه در شبکه خواهد بود.

حال چنانچه، رسا در انجام چنین تکلیفی قصور ورزد و در نتیجه این قصور، حریم خصوصی کاربران نقض شود، آیا می‌توان با استناد به آن، رسا را در قبال رفتار ناقض حریم خصوصی واجد مسئولیت مدنی تلقی کرد؟

در این مورد، ناقض حریم خصوصی، مباشر نقض و رسا، سبب نقض به حساب می‌آید و فرض اجتماع مباشر و سبب محقق می‌شود. قاعده عمومی در نظام حقوقی ایران، در چنین فرضی مسئولیت را با مباشر می‌داند مگر آنکه سبب اقوی باشد. به نظر می‌رسد که به‌رغم قصور رسا در پلایه، وقتی کاربری با اراده، مرتکب نقض حریم خصوصی دیگری می‌شود، در هر حال اقوی تلقی می‌شود و حکم به مسئولیت وی از وجه منطقی بیشتری برخوردار است. باین‌حال، ممکن است ادعا شود که در این موارد، از آنجا که اگر فضای فراهم آمده از طریق رسا وجود نداشت، نقض حریم خصوصی منتفی می‌شد، دست کم حکم به مسئولیت رسا در کنار مسئولیت مباشر، مطلوب به نظر می‌رسد. این استدلال را می‌توان بر مبنای ملاک مقرر در ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، قابل قبول دانست. بر اساس این ماده «هرگاه دو یا چند عامل، برخی

به مباشرت و بعضی به تسبیب در وقوع جنایتی، تأثیر داشته باشند، عاملی که جنایت مستند به اوست، ضامن است و چنانچه جنایت مستند به تمام عوامل باشد، به طور مساوی ضامن می‌باشند مگر تأثیر رفتار مرتکبان متفاوت باشد که در این صورت، هریک به میزان تأثیر رفتارشان مسئول هستند. در صورتی که مباشر در جنایت بی‌اختیار، جاهل، صغیر غیر ممیز یا مجنون و مانند آنها باشد فقط سبب، ضامن است.»

در موردی که به سبب قصور رسا، کاربری مبادرت به نقض حریم خصوصی دیگری می‌کند، عرف می‌تواند ورود ضرر را به کاربر ناقض و رسا نسبت دهد و در نتیجه حکم به مسئولیت مساوی آنان کند.

باین‌همه، از آنجایی که حکم مندرج در این ماده قانونی مخالف نظر مشهور در فقه امامیه و حقوق ایران است، باید آن را به شکل مضیق تفسیر کنیم و صرفاً ناظر بر اجتماع عرضی اسباب بدانیم. مورد بحث از مصادیق اجتماع طولی اسباب است و در نتیجه مشمول قاعده مشهور مسئولیت در این زمینه که همان مسئولیت مباشر است، تلقی می‌شود.

پایبندی به اصول و قواعد مسئولیت مدنی در برخی لوایح ارائه‌شده به مجلس نیز قابل مشاهده است. به همین دلیل است که در لایحه جامع رسانه‌های همگانی، در تبصره ۳ ماده ۱۱ آمده است: «تبصره ۳- مطالب اختصاصی رسانه‌ها اگر به نام پدیدآورنده اثر (به نام اصلی یا مستعار) منتشر شود به نام او و در غیر این صورت به نام رسانه، مشمول قوانین و مقررات مربوط می‌باشد.»

به موجب این ماده، اصل شخصی بودن مسئولیت در فضای رسانه‌های همگانی نیز مراعی است و چنانچه شخصی با استفاده از این رسانه‌ها که طبق تعریف شامل پلتفرم‌های آنلاین هم می‌شود (برای مثال، پلتفرم آنلاینی که به‌عنوان یک رسانه خبری فعالیت می‌کند)، اقدام به نقض حریم خصوصی دیگری کند، خود شخص مسئول است.

بررسی وضعیت طرح قانونی جدید

طرح قانون حمایت از حقوق کاربران و خدمات پایه کاربردی فضای مجازی که به‌تازگی در مجلس شورای اسلامی بررسی شده و ذیل اصل ۸۵ قانون اساسی قرار گرفته، متضمن مقرراتی است که در صورت تصویب نهایی در کمیسیون‌های مربوط، شائبه امکان تحمیل مسئولیت بر پلتفرم‌های آنلاین را فراهم می‌سازد.

با این همه، مذاقه در مفاد این طرح، نشان می‌دهد که واضعان آن نیز ضمن پایبندی به اصول کلی مسئولیت مدنی، اقدام به تدوین چنین طرحی کرده‌اند. در این طرح، تکالیف مشخصی بر عهده پلتفرم‌های آنلاین نهاده شده است.

به موجب تبصره ۵ ماده ۲ این طرح، «کلیه پیام‌رسان‌های اجتماعی داخلی و همچنین نمایندگی پیام‌رسان‌های خارجی اثرگذار (حسب توافقات انجام‌شده در مذاکرات رسمی) ملزم به رعایت مصوبات کارگروه تعیین مصادیق مجرمانه و موارد ابلاغی دبیرخانه کارگروه در راستای پالایش مصادیق مجرمانه می‌باشند». مسئولیت پیام‌رسان‌های اجتماعی در این تبصره به پالایش مصادیق مجرمانه محدود شده است. مطابق تبصره ۶ همان ماده نیز «کلیه پیام‌رسان‌های اجتماعی موضوع این قانون، مشمول تکالیف و مسئولیت‌های ناظر بر فعالیت ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی و میزبانی مندرج در فصل جرایم رایانه‌ای قانون مجازات اسلامی و بخش دهم قانون آئین دادرسی کیفری می‌باشند». بررسی مقررات قانون جرایم رایانه‌ای و بخش دهم آیین دادرسی کیفری از مسئولیت مدنی پیام‌رسان‌های اجتماعی حکایت ندارد زیرا بر اساس مفاد مواد ۲۱ تا ۲۳ قانون جرایم رایانه‌ای، تکالیف ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی محدود به پالایش و قطع ادامه دسترسی است و نقض این تکالیف حسب مورد ممکن است صرفاً به انحلال، جزای نقدی یا تعطیلی موقت منجر شود.

فصل هفتم این طرح ذیل عنوان «مسئولیت در پیام‌رسان‌های اجتماعی»، به نحو کلی مسئولیت در پیام‌رسان‌های اجتماعی را مطرح کرده است. به موجب بند ۱ ماده ۷ این طرح، «مدیران پیام‌رسان‌های اجتماعی و ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی و میزبانی، حسب مورد مکلف به صیانت از داده‌های خصوصی اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی بوده و...».

جمع بین این مواد و مقررات با مفاد مواد ۱۵ تا ۲۰ طرح مزبور که به ضمانت اجرای نقض مقررات این طرح پرداخته، نشان می‌دهد که مفاد همسو با قواعد عمومی مسئولیت مدنی است و نمی‌توان بر اساس آن، مسئولیت مدنی پلتفرم‌ها یا مدیران و مسئولان ناشی از نقض حریم خصوصی افراد را استنباط کرد. آنچه به عنوان ضمانت اجرای این قانون آمده چیزی جز حبس، جزای نقدی یا ... نیست و با عنایت به سکوت در خصوص مسئولیت مدنی، تردیدی در شمول قواعد عمومی مسئولیت مدنی، آن گونه که پیش‌تر توضیح داده شد، باقی نمی‌ماند.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر از یک سو و به اعتبار نوع پژوهش و منظر روش گردآوری داده‌ها، اسنادی است. داده‌های موجود در این پژوهش بر مبنای جستجو در اسناد اعم از فیزیکی و مجازی گردآوری شده‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات نیز شامل همه اسناد چاپی همانند کتاب‌ها، دایره‌المعارف‌ها، فرهنگ‌نامه‌ها، مجلات، روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌ها، ماهنامه‌ها، لغت‌نامه‌ها، سالنامه‌ها، مصاحبه‌های چاپ شده، پژوهش‌نامه‌ها، کتاب‌های همایش‌های علمی، متون چاپی نمایه شده در بانک‌های اطلاعاتی، اینترنت، اینترانت و هر منبعی بوده است که به‌صورت چاپی قابل شناسایی باشد. روش پژوهش حاضر از منظر نحوه تحلیل داده‌ها، کیفی و شامل گردآوری و تحلیل داده‌های غیرعددی، برای شناخت مفاهیم، دیدگاه‌ها و تجارب مختلف است. منظور از داده‌های غیرعددی مواردی مانند متن، صوت، تصویر یا ویدیو است. پژوهش‌های کیفی بر منابع دسته اول برای گردآوری اطلاعات و داده‌ها، اتکا دارند.

پژوهش کیفی حوزه‌ای از روش پژوهش (تحقیق) است که ویژگی مشترک انواع مختلف آن را می‌توان تحلیل داده‌های بدون ساختار دانست. روش‌های پژوهش از منظر نوع داده‌های پژوهش به روش پژوهش کیفی و روش پژوهش کمی قابل تقسیم‌بندی هستند. در روش پژوهش کیفی هدف، شناسایی، طبقه‌بندی و استخراج مفاهیم بر اساس مطالعه متون یا مبتنی بر دیدگاه خبرگان در نظر گرفته شده و بنابراین ابزارهای اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه یا مطالعات کتابخانه‌ای است.

در پژوهش حاضر نیز ابتدا داده‌های پژوهش با استفاده از روش اسنادی، گردآوری و سپس بر مبنای روش کیفی، تجزیه و تحلیل شده‌اند. یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های مختلف در نظام‌های گوناگون مورد بررسی نیز در نهایت به شیوه‌ای تطبیقی مورد مقایسه قرار گرفته‌اند؛ بنابراین، روش پژوهش در نوشتار حاضر را می‌توان از نوع اسنادی و به شکل تطبیقی دانست.

یافته‌های پژوهش

تردید نیست که پلتفرم‌های آنلاین نقشی حیاتی در دنیای کنونی ایفا می‌کنند. از طرف دیگر، این پلتفرم‌ها محیطی را فراهم می‌آورند که احتمال نقض حریم خصوصی افراد را بسیار بالا می‌برد. در نظام‌های حقوقی امریکا و اروپا

تلاش شده است تا جمع بین مصالح رعایت شود. از این‌رو، اصولاً پلتفرم‌های آنلاین فاقد مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی از جانب کاربران خود هستند مگر آنکه به دلیل خاصی امکان تحمیل مسئولیت بر پلتفرم آنلاین وجود داشته باشد. اتخاذ چنین رویه‌ای هم رشد و توسعه پلتفرم‌های آنلاین را به دنبال دارد و هم انگیزه لازم را برای نظارت این پلتفرم‌ها بر رفتار کاربران خود فراهم می‌سازد. اگرچه در نظام حقوقی ایران نیز با تدوین طرح صیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی، تلاش شده است تا بر همین منوال عمل شود، به نظر نمی‌رسد که مبنای مشابهی را با آنچه در آمریکا و به‌ویژه اروپا در این خصوص وجود دارد، بتوان یافت. در طرح مزبور نیز همانند مقررات اروپا، پلتفرم‌های آنلاین واجد برخی تکالیف در حراست از داده‌های اطلاعاتی کاربران خود هستند، اما مبنای این طرح نه توجه به توسعه و رشد پلتفرم‌های آنلاین است و نه دفاع از حریم حقوق کاربران بلکه به نظر می‌رسد وجه سیاسی و حاکمیتی بر موضوع غلبه دارد. به همین دلیل است که برخلاف مقررات اروپا و آمریکا، در فرض احراز مسئولیت پلتفرم یا مدیران آن، تحمیل مسئولیت مدنی بر آنان با مانع مواجه نیست اما در نظام حقوقی ایران از حتی جدیدترین مقررات نیز که در قالب طرحی قانونی با عنوان طرح صیانت از حقوق کاربران در فضای مجازی در شرف تصویب است نیز امکان تحمیل مسئولیت مدنی استنباط نمی‌شود.

مقایسه و تبیین نظام‌های حقوقی

باتوجه به اینکه ضمن مباحث یاد شده، مقایسه‌ای بین نظام‌های حقوقی صورت گرفته، در این بخش، در قالب جدول ۲ و به‌طور ملموس تفاوت‌های میان نظام‌های حقوقی آمریکا، اروپا و ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مسئولیت مدنی پلتفرم‌های آنلاین ناشی از نقض حریم خصوصی اطلاعاتی از سوی کاربران؛ مطالعه تطبیقی در ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا

جدول ۲. مسئولیت مدنی پلتفرم‌های آنلاین در نظام‌های حقوقی ناشی از عمل کاربران

Table 2. Civil liability of online platforms in legal systems resulting from users' actions

نظام حقوقی	اصل	استثنا	تکلیف ایجابی حراست از داده‌های اطلاعاتی	دلیل مسئولیت
امریکا	مصونیت	مسئولیت محدود	وجود ندارد	فقدان حسن‌نیت و احراز انتساب عرفی ورود خسارت
اروپا	مسئولیت	مصونیت مشروط	در برخی قوانین وجود دارد	فقدان حسن‌نیت و احراز انتساب عرفی ورود خسارت
ایران	مسئولیت مدنی وجود ندارد	در فرض اقوی تلقی شدن پلتفرم آنلاین مسئولیت مدنی وجود دارد	وجود دارد	انتساب عرفی ورود ضرر به پلتفرم آنلاین در فرض اقوی تلقی شدن آن

بحث و نتیجه‌گیری

حق بر حریم خصوصی به لحاظ عقلی و شرعی مورد تأیید واقع شده است و در خصوص تأکید بر آن در فضای مجازی و پلتفرم‌های آنلاین نیز نمی‌توان تردید جدی به خود راه داد. پلتفرم‌های آنلاین اطلاعاتی را از کاربران خود دریافت می‌کنند که مشمول حریم خصوصی افراد است و بنابراین، باید در حفظ و حراست از این اطلاعات کوشا باشند در غیر این صورت ممکن است با مسئولیت مدنی مواجه شوند. اصل، دامنه و شرایط چنین مسئولیتی، حسب وضعیت حقوقی و فناوری، در نظام‌های حقوقی مختلف متفاوت است. مصونیت مطلق پلتفرم‌های آنلاین از مسئولیت وفق ماده ۲۳۰ قانون نزاکت در ارتباطات امریکا، اگرچه در راستای حراست از اصول آزادی بیان و حریم خصوصی افراد و نیز رشد و توسعه اقتصادی، امری مثبت ارزیابی می‌شود، با اصول کلی مسئولیت مدنی و اخلاق منافات دارد چرا که دادگاه‌های امریکایی حتی با فرض احراز عمد یا تقصیر پلتفرم در اقدام نکردن به حذف یا قطع دسترسی به محتوای ناقض حریم خصوصی پس از اطلاع پلتفرم از وجود چنین محتوایی، با استناد به مصونیت مقرر در ماده مزبور، حکم به مسئول نبودن پلتفرم می‌دهند. البته در جایی که پلتفرم‌ها صرفاً نقش مجرای عبور دارند، ناشر محتوا تلقی نشده تا مشمول حکم مسئولیت واقع شوند اما در مواردی که پس از آگاهی یافتن از

وجود محتوای ناقص در فضای پلتفرم، از حذف آن خودداری می‌کنند، به لحاظ عرفی ضرر وارده شده به صاحب حق به پلتفرم نیز منتسب است. از طرف دیگر، یکی از مبانی اصلی ماده ۲۳۰ یاد شده، حسن نیت پلتفرم‌هاست که وقتی با حصول علم، از حذف محتوای ناقص خودداری می‌شود، دیگر محرز نیست و به نظر می‌رسد دست کم دادگاه‌های امریکایی می‌توانند در چنین مواردی، دست از مصونیت مطلق مقرر در ماده مزبور، بشویند. به همین دلیل است که برخی از نویسندگان در نقد مصونیت مطلق مقرر در این ماده و استناد رویه قضایی به آن، از این ماده با عنوان «قاعده حسن نیتی که مستلزم عمل با حسن نیت نیست» یاد کرده‌اند (سوانیان، ۲۰۱۴).

در اروپا، اعمال معیار «اخطار و حذف» به خوبی می‌تواند جمع بین مصالح کند؛ با این توضیح که علاوه بر توجه به مصونیت نخستین پلتفرم‌ها، حقوق افراد را نیز در نظر می‌گیرد و مصونیت مزبور را تا جایی مورد احترام قرار می‌دهد که نبود حسن نیت پلتفرم محرز نشده باشد. با این حال، رهیافت جدید اروپا منعکس در دستورالعمل مربوط به حق نشر در بازار دیجیتال واحد ۲۰۱۹، قواعد را به هم ریخته و برخلاف دستورالعمل تجارت الکترونیک ۲۰۰۰، تکلیف عمومی مدیریت، کشف و حذف محتوای ناقص را بر عهده پلتفرم‌ها قرار داده است. این مسئله، جدا از اینکه با این اصل عمومی که هر کس باید خودش هزینه‌های مدیریت اموالش را تحمل کند، منافات دارد، به لحاظ مصالح اجتماعی نیز با اهداف رشد و توسعه تجاری و اقتصادی سازگار نیست. ضمن آنکه با اصول مقرر در کنوانسیون حقوق بشر اروپا مصوب ۱۹۵۰، مانند آزادی بیان مقرر در ماده ۱۰ این کنوانسیون، مغایرت دارد.

مواجهه حقوق ایران با موضوع مسئولیت مدنی پلتفرم‌های آنلاین در قبال اعمال زیان‌بار کاربران، به‌طور کلی با اصول اخلاقی مسئولیت از جمله اصل شخصی بودن آن منطبق است و به نحو بالعرض بر رشد و توسعه پلتفرم‌های آنلاین تأثیر دارد اما در مورد برخی مصادیق نمی‌تواند راهکار مناسبی تلقی شود. به نظر می‌رسد معیار بهینه‌ای در این زمینه، ملاکی است که در نظام حقوقی آلمان وجود دارد. در این نظام حقوقی تلاش شده است تا بین دو مصلحت آزادی بیان و محدود کردن محتوای نامشروع در پلتفرم‌های آنلاین، توازن برقرار شود. به موجب قانون موسوم به ضمانت اجرای شبکه ۲۰۱۸، شبکه‌های اجتماعی بزرگ مانند فیس‌بوک و توییتر، اگر بر حذف نشدن

محتوای غیرقانونی آنلاینی که ۲۴ ساعت از گزارش آن گذشته، پافشاری کنند، تا ۵۰ میلیون پوند جریمه خواهند شد. این ملاک مزایای مختلفی دارد از جمله آنکه، صرف حذف نشدن محتوای ناقص، موجبات مسئولیت پلتفرم آنلاین را فراهم نمی‌کند بلکه «پافشاری» بر این عمل و تکرار آن است که چنین نتیجه‌ای را به دنبال می‌آورد.

فرض مورد بحث در نظام حقوقی ایران مشمول قواعد مسئولیت در فرض اجتماع مباشر (کاربر ناقص) و سبب (پلتفرم آنلاین) است. طبق نظر مشهور در فقه امامیه و حقوق ایران، تنها مباشر مسئول است مگر آنکه سبب اقوی باشد. حتی با فرض اتکا به ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی و اخذ وحدت ملاک از آن در زمینه اثبات مسئولیت مدنی، از آنجا که مفاد این ماده خلاف نظر مشهور در فقه امامیه است، باید به شکل مضیق تفسیر شود و در نتیجه، امکان اعمال آن در فرض اجتماع طولی اسبب (اجتماع کاربر و پلتفرم)، منافی است؛ بنابراین، در نظام حقوقی ایران، برخلاف نظام‌های حقوقی امریکا و اروپا، امکان تحمیل مسئولیت بر پلتفرم‌های آنلاین به سبب نقض حریم خصوصی از سوی کاربران وجود ندارد. این امر می‌تواند نظام حقوقی ایران را با چالش جدی در زمینه حمایت از حریم خصوصی افراد در پلتفرم‌های آنلاین مواجه سازد.

پیشنهادها

بنابر مراتب فوق، پیشنهاد می‌شود که رویه قضایی در برخی موارد، با تفسیر موسع از مفاهیمی مانند اقوی بودن سبب، امکان تحمیل مسئولیت بر پلتفرم‌های آنلاین را فراهم سازد. در این صورت، هرگاه محرز شود که تقصیر یا قصور پلتفرم‌های آنلاین، نقش بسیار مؤثری در نقض حریم خصوصی افراد داشته است، دادگاه‌ها با تفسیر موسع از اقوی بودن سبب، می‌توانند پلتفرم‌های آنلاین را که سبب نقض تلقی می‌شوند، اقوی قلمداد کنند و ضامن بدانند. ضمن آنکه ملاک مورد استفاده در ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی در این زمینه نیز می‌تواند کارگشا باشد یعنی در فرض بروز تقصیر یا قصور پلتفرم آنلاین، دادگاه‌ها می‌توانند نقض حریم خصوصی را علاوه بر کاربر ناقص، به فعل یا ترک فعل پلتفرم نیز مستند کنند و پلتفرم را در کنار کاربر ناقص مسئول بدانند.

منابع

- انصاری، باقر. (۱۳۸۷). حقوق ارتباط جمعی. تهران: سمت.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۸۸). ترمونولوژی حقوق. جلد ۳، تهران: گنج دانش، ۱۶۵۳.
- جعفری، علی و محمدرضا رهبرپور. (۱۳۹۶). مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی داده‌ها در فقه امامیه و حقوق موضوعه. پژوهش حقوق خصوصی، ۵ (۱۸)، ۴۳-۷۴.
- صادقی، حسین. (۱۳۸۸). مسئولیت مدنی واسطه‌ها و تأمین‌کنندگان خدمات ارتباطات. مطالعات حقوق خصوصی، ۴۰ (۲).
- عبدی‌پور، ابراهیم. (۱۳۹۴). رویکرد نظام‌های حقوقی غربی و اسلام نسبت به نقض حریم خصوصی اطلاعاتی در شبکه‌های اجتماعی مجازی. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۲ (۱)، ۱۳۴-۱۰۹.
- نجفی، حامد و مهسا مدنی. (۱۳۹۹). مشارکت در نقض اموال فکری در حقوق ایران و امریکا. تهران: میزان، ۴۷۴-۴۷۵.
- نعمتی، نبی‌اله و امیر صادقی نشاط. (۱۳۹۶). بررسی مسئولیت مدنی ناشی از نقض امنیت داده در تهدیدات سایبری. پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی، ۶ (۲۳)، ۱-۳۰.
- نوروزی، مینا و سیدعلی ربانی موسویان. (۱۴۰۰). مسؤلیت مدنی نقض حق بر حریم خصوصی در فضای مجازی از منظر موازین فقهی و حقوقی. فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۱۴ (۱)، ۲۴۰-۲۲۱.
- نوری، محمدعلی و رضا نخجوان. (۱۳۸۳). حقوق حمایت داده‌ها. جلد ۱، تهران: گنج دانش.

Boyle, J. & Jenkins, J. (2018). *Intellectual Property: Law & the Information Society - Cases & Materials: An Open Casebook*, Amazone, 4th Edition.

Duggan, M. (2017). *Online harassment*, 2017.

European Commission. (2020). A European Strategy for Data, Communication From the Commission to The European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.

European Commission. (2020). Work Stream on Data, Progress

Report Expert Group for The Observatory on the Online Platform Economy.

Evans, D. S.; Hagiu, A. & Schmalensee, R. (2005). A Survey of the Economic Role of Software Platforms in Computer-Based Industries. **CESifo Economic Studies**, 51(2-3), 189-224.

Foord, K. (2000). **Defining Privacy**. Victorian Law Reform Commission, 1-53.

Geschke, D.; Lorenz, J. & Holtz, P. (2019). The Triple-Filter Bubble: Using Agent-Based Modelling to Test A Meta-Theoretical Framework For The Emergence of Filter Bubbles and Echo Chambers. **British Journal of Social Psychology**, 58(1), 129-149.

Rivera, D. (2021). Open Student Modeling Research and its Connections to Educational Assessment. **International Journal of Artificial Intelligence in Education**, 31(3), 380-396.

Rochet, J. C. & Tirole, J. (2003). Platform Competition in two-sided Markets. **Journal of the European Economic Association**, 1(4), 990-1029.

Rochet, J. C. & Tirole, J. (2006). Two-sided Markets: A Progress Report. **The Rand Journal of Economics**, 37(3), 645-667.

Sevanian, A. M. (2014). Section 230 of the Communications Decency act: A Good Samaritan law Without the Requirement of Acting as a Good Samaritan. **UCLA Ent. L. Rev.**, 21, 121.

Tadelis, S. (2016). **Reputation and Feedback Systems in Online Platform Markets**. **Annual Review of Economics**, 8, 321-340.

Udrea, A. & Smith, D. (2021). Minority Protection and Kin-State Engagement: Karta Polaka in Comparative Perspective. **Ethnopolitics**, 20 (1), 67-82.

Van der Sloot, B. (2015). **Welcome to the Jungle**: The liability of Internet Intermediaries for Privacy Violations in Europe. **J. Intell. Prop. Info. Tech. & Elec. Com. L.**, 6, 211.